

"CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH"

- Applied sciences
- Chemical sciences
- Biological sciences
- Geography sciences
- Physical sciences
- Medical sciences
- Ecological sciences
- Pedagogical sciences
- Psychological sciences
- Mathematical sciences

**Research Science and
Innovation House**

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Issue 8. August 2024

**«CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH» ilmiy konferensiyasi**

31.08.2024-yil.

Ushbu to‘plamda **«CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED
SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH»** ilmiy konferensiyasi
2024 yil 1-soni 8-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib, **Zenodo,**
Open Aire, Google Scholar xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya
etilgan jurnallar ro‘yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman
tan olinadi.

Asos: O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining
dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar
ro‘yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Konferensiya materiallaridan professor-o‘qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar,
doktarantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o‘qituvchilari, ilmiy
xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin. Eslatma!
Konferensiya materiallari to‘plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar,
hisobotlar, ma‘lumotlar haqqoniylikiga va keltirilgan iqtiboslar to‘g‘riligiga mualliflar
shaxsan javobgardirlar.

**“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” MCHJ**

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir, Matsaidova Sayyora Xudayberganovna, Urganch davlat universiteti, Geografiya kafedrası, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Mas’ul kotib: Sobirov Javoxir Xayrulla o’g’li Urganch davlat Universiteti talabasi

Nashrga tayyorlovchi: Eshqorayev Samariddin Sadridin o’g’li Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi.

TAHRIR KENGASHI A’ZOLARI

1. **Rahimov Rahimboy Atajanovich,** Urganch davlat universiteti professori, Texnika fanlari doktori, Rossiya tabiiy fanlar akademiyasining Akademigi.
2. **Isayev Sabirjan Xusanbayevich,** “Toshkent irrigatsiya va qishloq xo’jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti” milliy tadqiqot universiteti, Irrigatsiya va melioratsiya kafedrası, qishloq xo’jaligi fanlari doktori, professor.
3. **Matyakubov Baxtiyar Shamratovich,** “Toshkent irrigatsiya va qishloq xo’jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti” milliy tadqiqot universiteti, “Irrigatsiya va melioratsiya” kafedrası professori, qishloq xo’jaligi fanlari doktori, professor.
4. **Norboyeva Umida Toshtemirovna,** Buxoro davlat universiteti, Ekologiya va geografiya kafedrası professori, DSc (Biologiya fanlari), professor.
5. **Matsaidova Sayyora Xudayberganovna,** Urganch davlat universiteti, Tabiiy va qishloq xo’jaligi fanlari fakulteti, Geografiya kafedrası, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.
6. **Xamroyev Muxtor Ozodovich,** Urganch davlat universiteti, Geografiya kafedrası, Geografiya fanlari nomzodi, dotsent.
7. **Matchanov Otabek Jumanazarovich** Urganch Davlat Universiteti, Texnika fakulteti Geodeziya, Kartografiya, kafedrası Dotsenti. Yo’nalish - Tabiiy Geografiya.
8. **Djumaniyazava Muhayyo Xusinovna,** Urganch davlat Universiteti Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti, psixologiya fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD).

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Issue 8. August 2024

9. **Djumayev Mamanazar Irgashevich** Pedagogika fanlari nomzodi, professor Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Boshlang‘ich ta’limda matematika va uni o‘qitish metodikasi kafedrası , professori p.f.n.
10. **Qandov Bahodir Mirzaevich** Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) Chirchiq davlat pedagogika universiteti gumanitar fanlar fakulteti milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi kafedrası PhD, dotsenti.
11. **Samandarov Ergash Iskandarovich**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti Ekologiya va xayot faoliyati xavfsizligi kafedrası, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, dosent.
12. **Egamov Baxtiyor Nurmetovich**, Urganch davlat universiteti, “Iqtisodiyot” kafedrası dotsenti, iqtisod fanlari nomzodi.
13. **Rajabov Alibek Xushnudbekovich**, Urganch davlat universiteti, Iqtisodiyot kafedrası, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).
14. **Babajanova Sanabar Yuldashbayevna**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti “Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi” kafedrası, qishloq xo‘jalik fanlari bo‘yicha falsafa doktori-PhD., dotsent.
15. **Masharipov Adamboy Atanazarovich**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti “Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi” kafedrası dotsenti.
16. **Ismoilova Himoyat Matnazarovna**, Urganch davlat universiteti, Kimyo kafedrası, kimyo fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent.
17. **Ismayilova Intizar**, Urganch davlat Universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti Biologiya kafedrası, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, dotsent.
18. **Razakova Rayxan Saylaubekovna** Urganch davlat universiteti Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, PhD.
19. **Ataullayev Zokir Maxsudovich**, Urganch davlat universiteti, kimyo kafedrası, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD), kimyo kafedrası dotsenti.
20. **Raximova Xolisxon Maksudovna**, Urganch davlat universiteti, Biologiya kafedrası, biologiya fanlari falsafa doktori (PhD) , dotsent.

MAHALLALARDA MILLIY HUNARMANDCHILIKNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Tuxtasinov Zafarjon Odiljonovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi

O‘zbekistonda mahallalarda milliy hunarmandchilikni rivojlantirish mamlakatning madaniy merosini saqlash va iqtisodiyotni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Milliy hunarmandchilikni qo‘llab-quvvatlash nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki xalqning tarixiy va madaniy qadriyatlarini ham saqlashga yordam beradi.

"Mahalla" tushunchasi O‘zbekistonda keng tarqalgan va muhim ijtimoiy institutlardan biri bo‘lib, u an’anaviy mahalliy o‘z-o‘zini boshqarish tizimini ifodalaydi.

Tarixiy jihatdan mahalla aholining diniy, madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy hayotini tashkil etishda muhim rol o‘ynagan. Bugungi kunda mahallalar ko‘pincha ma'muriy birlik sifatida ishlaydi va davlat organlari bilan hamkorlikda ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatishda yordam beradi.

Quyida O‘zbekistonda mahallalarda milliy hunarmandchilikni rivojlantirishning asosiy yo‘llari keltirilgan:

1. Davlat va mahalliy hukumat qo‘llab-quvvatlovi

- Subsidiyalar va grantlar: Milliy hunarmandchilikni rivojlantirish uchun davlat tomonidan subsidiyalar va grantlar ajratilishi, hunarmandlar uchun qulay moliyaviy sharoitlar yaratishi kerak.

- Hunarmandchilik markazlarini tashkil etish: Mahallalarda hunarmandchilik bilan shug‘ullanuvchilar uchun maxsus markazlar tashkil etilishi, ular uchun zaruriy uskunalar va xomashyo bilan ta’minlash imkonini beradi.

2. Ta’lim va malaka oshirish

- Hunarmandchilik maktablari: Milliy hunarmandchilik san’atini yosh avlodga o‘rgatish uchun maxsus maktablar ochish, u erda hunarmandlar o‘z tajribalarini o‘rgatishlari mumkin.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8, July 2024

- Treninglar va seminarlar: Hunarmandlar uchun zamonaviy dizayn va marketing bo'yicha treninglar va seminarlar tashkil etish, ularning mahsulotlarini yanada raqobatbardosh qilishga yordam beradi.

3. Bozorga kirish imkoniyatlarini kengaytirish

- Mahsulotni eksport qilish: Hunarmandchilik mahsulotlarini xalqaro bozorga chiqarish uchun davlat qo'llab-quvvatlovi va savdo missiyalarini tashkil etish.

- Mahalliy va xalqaro yarmarkalar: Hunarmandlar uchun maxsus yarmarkalar, ko'rgazmalar va festivallar tashkil etish, ularning mahsulotlarini kengroq auditoriyaga yetkazish imkonini beradi.

4. Mahalliy brendlarni rivojlantirish

- Brend yaratish: Har bir mahallaning o'ziga xos hunarmandchilik turlarini rivojlantirish va ularni milliy yoki xalqaro miqyosda brendlash, bu hunarmandlarning mahsulotlarini tanilishiga yordam beradi.

- Raqamli platformalar: Internetda milliy hunarmandchilik mahsulotlarini sotish uchun maxsus veb-saytlar va ilovalarni rivojlantirish, bu mahalliy brendlarning global bozorga chiqishiga yordam beradi.

5. Hunarmandchilikka qiziqishni oshirish

- Madaniy tadbirlar: Milliy hunarmandchilikni targ'ib qilish maqsadida turli madaniy tadbirlar va ko'rgazmalar tashkil etish, bu nafaqat hunarmandchilikni rivojlantirishga, balki turizmni rag'batlantirishga ham yordam beradi.

- Ma'naviy-ma'rifiy dasturlar: Hunarmandchilik san'ati bo'yicha hujjatli filmlar, teleko'rsatuvlar va ommaviy axborot vositalari orqali keng jamoatchilikka ma'lumot berish.

6. Ijtimoiy kooperativlar va sheriklik

- Kooperativlar tashkil etish: Hunarmandlar o'rtasida kooperativlar tashkil etish orqali resurslarni birlashtirish va mahsulotlarni kengroq bozorga chiqarish imkoniyatini oshirish.

- Sheriklik dasturlari: Hunarmandlar va boshqa bizneslar o'rtasida sheriklik dasturlarini rivojlantirish, masalan, mehmonxonalar, restoranlar va savdo tarmoqlari bilan hamkorlik qilish.

7. Ekologik va barqaror ishlab chiqarish

- Ekologik toza materiallardan foydalanish: Hunarmandchilikda ekologik toza va qayta ishlangan materiallardan foydalanishni rag'batlantirish, bu mahsulotlarning xalqaro bozorga chiqish imkoniyatlarini oshiradi.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

- Barqaror texnologiyalarni joriy etish: Hunarmandchilikda barqaror texnologiyalarni qo'llash, energiya tejamkor va atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan usullarni joriy etish.

8. Moliyaviy yordam va kreditlar

- Hunarmandchilik uchun maxsus kreditlar: Banklar va mikromoliyaviy institutlar tomonidan hunarmandchilik sohasida ishlayotganlarga maxsus kreditlar ajratilishi, ularning faoliyatini kengaytirishga yordam beradi.

- Moliyaviy savodxonlik: Hunarmandlar uchun moliyaviy savodxonlik bo'yicha treninglar tashkil etish, ularning biznesni samarali boshqarish qobiliyatini oshiradi.

O'zbekistonda mahallalarda milliy hunarmandchilikni rivojlantirish, bu sohadagi imkoniyatlardan to'laqonli foydalanish orqali iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy yutuqlarga erishish mumkin. Davlat qo'llab-quvvatlovi, ta'lim va bozorga kirish imkoniyatlarini kengaytirish orqali milliy hunarmandchilik uzoq muddatli rivojlanishni ta'minlaydi va O'zbekistonning boy madaniy merosini saqlashga yordam beradi.

Research Science and
Innovation House

HUDUDLARNI IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANISHNI TADQIQ ETISHNING NAZARIY-USLUBIY JIHATLARI

Abdullaev Farxod Ozodovich

Urgench davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotasiya. Ushbu maqolada hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni tadqiq etishning nazariy-uslubiy jihatlari o'rganilib, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tadqiq etishda ekonometrik modellardan samarali foydalanish masalalari tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: hudud, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, tadqiqot, tahlil, statistik baza, omillar.

Jahonda hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash asosida aholi daromadlarini oshirish, aholi o'rtasidagi tengsizlik chegaralarini qisqartirish uchun iqtisodiy o'sishni ta'minlanishiga qaratilgan yangicha yondashuvlar boyicha ilmiy tadqiqotlar ko'lami kengaymoqda. Buda jahon mamlakatlari o'z hududlarida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish barqarorligini ta'minlash vositalari va mexanizmlarini yaratish hamda bu borada zamonaviy yondashuvlaridan foydalanish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga yuqori ahamiyat qaratilmoqda. Shundan kelib chiqib, hududlarni barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda asosiy e'tibor aholi daromadlari tengsizligini kamaytirish, ixtisoslashuv va iqtisodiy drayverlardan samarali foydalanish hamda innovasion o'sish markazlarni tashkil etishni nazarda tutuvchi mexanizmlarni ishlab chiqish va yaratish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Yangi O'zbekistonda keyingi yillarda hududlar iqtisodiyotini mutanosib va barqaror rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar ko'lami keskin oshdi. Ayniqsa tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, “yashil iqtisodiyot”ga o'tish mexanizmlarini amaliyotga joriy qilish va kelajakda qashshoqlikni kamaytirish bo'yicha aniq rejalar belgilab berildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son “O'zbekiston — 2030” strategiyasi to'g'risida”gi farmoni bilan tasdiqlangan strategik vazifalarda “Sanoatning “drayver” sohalarini rivojlantirish va hududlarning sanoat salohiyatini to'liq ishga solish” hamda “Hududlarni kompleks rivojlantirish, urbanizasiya strategiyasini amalga oshirish, aholini arzon uy-joy bilan ta'minlash darajasini oshirish” kabilar belgilab berilgan. Belgilab olingan asosiy maqsadlarga erishish uchun hududlarda zamonaviy texnologik sanoat zonalarini tashkil etish, yangi turdagi energiya tejamkor materiallarini ishlab chiqishni kengaytirish, sanoat kooperatsiyasini yo'lga qo'ygan korxonalarni faol rag'batlantirish, hududlarni investorlar uchun yanada jozibador qilishning ta'sirchan mexanizmlarini ishlab

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8, July 2024

chiqishni taqoza etmoqda. Mazkur vazifalarni amalga oshirish O‘zbekiston Respublikasi mintaqalari rivojlanishining iqtisodiy va ijtimoiy sohalaridagi nomutanosiblikni tartibga solish mexanizmini ishlab chiqish va istiqbollarini belgilashni talab etadi.

Hududni rivojlantirish, bir tomondan, jamiyatni ob’ektiv tarzda rivojlanishi bilan, jumladan, tabiatning talablarini doimo o‘ziga bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan, hududni rivojlantirish ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatiga egadir. Ikkinchi tomondan, insonni tabiatga antropogen ta’siri atrofmuhitga salbiy ta’sir ko‘rsatishga olib keladi, ya’ni hududni rivojlantirish ekologik mohiyatga ham egadir. Tabiatga etkaziladigan zarar unga ta’sir ko‘rsatish usullari, uslublari va miq’oslariga bog‘liqdir. Shuning uchun ham hududni rivojlantirish tabiatdan foydalanishni ekologiyalashtirish nuqtai nazaridan amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Hududni rivojlantirish murakkab majmualari xarakterga ega. Hududni rivojlantirishni doimiy ravishda o‘zaro bog‘liqlikda bo‘ladigan hamda o‘zlarining o‘zaro ta’sirlari bilan yagona butun holatni tashkil etuvchi ma’lum bir tarkibiy qismlar va elementlarni o‘z ichiga oladigan tizim sifatida qarash lozim.

Osiyolik olimlar Xin Li, Haixia Zhao, Binjie Gu, Yijiang Chen o‘z ilmiy tadqiqotlarida global iqlim o‘zgarishini hududlar iqtisodiyotiga ta’sirini o‘rganib, ekonometrik modellardan foydalanib NEP larni shimoliy va dengiz mintaqalarida yuqori cho‘kishlar va tsiklik tebranishlar bilan sezilarli fazoviy o‘zgaruvchanlik mavjudligi aniqlandi, iqtisodiy va ijtimoiy omillar CSSPga katta ta’sir ko‘rsatdi, iqtisodiy o‘sish va sanoatni optimallashtirish CSCni yaxshilashi, ammo aholining o‘sishi va shaharlarning kengayishi uni qisqartirishini aniqlashdi. [1]

Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga qaratilgan yana bir tadqiqot Yaojia Dong, Fuyuan Wang, Kaiyong Wanglar tomonidan amalga oshirilib, 2006 yildan 2022 yilgacha Xitoyning janubi-g‘arbiy va shimoli-sharqiy urbanizatsiya mintaqalaridagi iqtisodiy o‘sishga okrugdan shahargacha bo‘lgan okrug (CTD) va okrug darajasidagi shahardan shahargacha (CLTD) siyosatlarining ta’sirini baholashgan. “Siyosatlar viloyat poytaxtlaridagi iqtisodiy rivojlanishni noviloyatlarga qaraganda ko‘proq kuchaytiradi, ta’sir jihatidan sezilarli farqlar mavjud, iqtisodiy o‘sishga ta’sir siyosat, infratuzilma, sanoat va investitsiyalar bilan bog‘liq bo‘lib, barqaror urbanizatsiyani rag‘batlantirib, fiskal daromadlar, sanoat imkoniyatlari va bandlik darajasini oshirishga olib keladi” degan xulosaga kelishgan. [2]

Yevropada hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga bag‘ishlanga so‘nggi ilmiy tadqiqotlardan biri Fernando Isla-Castillo a, Anna Garashchuk b, Pablo Podadera-Riveraga tegishli bo‘lib, 2003 yildan 2021 yilgacha aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan YaIM ma’lumotlarini beta va sigma konvergentsiya usullaridan foydalangan holda tahlil qilgan holda, ushbu maqola Evropa Ittifoqi NUTS-2 mintaqalarida iqtisodiy konvergentsiya rivojlanish darajasi va iqtisodiy tsikllarga bog‘liqligini aniqlashgan.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

Olimlarning fikricha, kam rivojlangan mintaqalar, ayniqsa tanazzul davrida tezroq birlashadi va mintaqaviy bir xillikning yuqoriligi konvergentsiyani tezlashtiradi, tezlik mutlaq yaqinlashuv sharoitida 2% ga nisbatan 7% dan 11% gacha. Fazoviy bog'liqlik konvergentsiya tezligini 3% dan 8% gacha kamaytiradi. Bundan tashqari, iqtisodiy rivojlanish darajasi o'rtachadan past bo'lgan 29 ta zaif mintaqa aniqlangan bo'lib, bu hududiy iqtisodiy uyg'unlik muammolarini hal etish muhimligini ta'kidlaydi. [3]

Ekonometrik vositalardan samarali foydalanish masalalari Mehrnoosh Heydari Morteza Osanloo kabi olimlarning ilmiy ishlarida kas etgan. Xususan, ular yirik loyihalarning ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy ta'sirini baholash uchun vaqtinchalik va fazoviy jihatlarni birlashtirgan dinamik barqarorlik modelini ishlab chiqishga muvaffaq bo'lganlar. [4]

Tadqiqotchilar Fuzzy DEMATEL-dan foydalanib, model 28 toifadagi 99 ta ta'sir omillarini baholaydi. Erondagi Sungun mis konida qo'llaniladigan model asosiy ta'sirlarni aniqlaydi, iqlim o'zgarishi va chiqindilar kabi ekologik omillar asosiy sabablar, bandlik va hayot sifati kabi ijtimoiy omillar esa asosiy ta'sir hisoblanadi. Tadqiqotning dinamik sabab-ta'sir tahlili barqarorlikni baholashga keng qamrovli yondashuvni taklif etadi, bunda ochiq konlarni qazib olish loyihalari uchun vaqt va makon bo'yicha ta'sirlarning murakkab o'zaro ta'sirini o'z ichiga olgan.

Ekonometrik modellashtirishda Panel ma'lumotlari aynan vaqtli qatorlarda yoki aynan fazoviy ma'lumotlarda aniqlanmaydigan ta'sirlarni yanada yaqqol aniqlash va o'lchash imkoniyatini hosil qiladi;

Panel ma'lumotlar modellari umumiy nuqtai nazardan quyidagicha ifodalanadi;

- Panel ma'lumotlar xususiyatlari, Panel ma'lumotlar turlari;
- o'zgaruvchilar turlari (umumiy, o'zgaruvchanlik ichida va o'rtasida) [5];
- Panel ma'lumotlar modellari (Pooled OLS estimator(POLSE), First differences estimator (FDE), Fixed effects estimator(FEE), Random effects estimator(REE));
- baholovchi xususiyatlari (mustahkamlik va samaradorlik) [6];
- bog'liqliklar (birlashtirilgan OLS o'rtasida, belgilangan hodisalar, dastlabki farqlar, tasodifiy hodisalar);
- modellarni tanlash uchun testlar.

Panel ma'lumotlari individual xatti-harakatlar to'g'risida ma'lumot beradi, ular ham kesma, ham vaqt ceriyasi o'lchovlariga ega. Panel ma'lumotlari T muntazam vaqt oralig'ini, N ta kuzatuvlarni o'z ichiga oladi. Panel ma'lumotlari tenglamalarda it birgalikda qo'llaniladi.

Pooled OLS estimator (POLSE)- parametrlarni baholash uchun o'zgaruvchilar o'rtasidagi va ichidagi o'zgarishlardan foydalanadi. Shuningdek, i omil va t vaqt bo'yicha ma'lumotlari asosida regressiya hosil qilinadi. Bu Panel ma'lumotlarning eng cheklangan modeli bo'lib, adabiyotda ko'p ishlatilmaydi.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8, July 2024

Keyingi usul bu OLS (Oddiy kichik kvadratlar) bo'yicha bir davrdagi o'zgarishlar, bog'liq bo'lgan o'zgaruvchining mustaqil o'zgaruvchilardagi bir davrdagi o'zgarishlariga bog'liq. [7].

Yana bir usul bu Fixed effects estimator (FEE), u o'zgarish effektlar (vaqtni kamaytiruvchi o'zgaruvchilardan foydalanadi) quyidagi ko'rinishda ifodalanadi:

$$y_{it} - \bar{y} = \beta_1 (x_{1it} - \bar{x}_{1i}) + \beta_2 (x_{2it} - \bar{x}_{2i}) + (u_{it} - \bar{u}_i) \quad (6)$$

Fixed effects versiyasi va birinchi tartibli differentsial baholovchilari ikkita vaqtli davrda bir xil ifodalanadi: (T=2) bo'lganda.

Random effects estimator(REE) – statistikada tasodifiy ta'sirlar modeli yoki dispersiya komponentlari modeli deb ham ataladi. Bu model parametrlari tasodifiy o'zgaruvchilar bo'lgan statistik model hisoblanadi. Model iyerarxik chiziqli modelning bir turi bo'lib, tahlil qilinayotgan ma'lumotlar turli xil populyatsiyalar iyerarxiyasidan olingan, ularning farqlari shu iyerarxiya bilan bog'liq.

Fikrimizcha, mamlakatimiz hudularini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning metodologik asosi sifatida mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari tashkil etsa, tadqiqot ob'ekti sifatida esa aniq bir viloyatning shaxar va tumanlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi olinishi talab etiladi. Tadqiqotda tanlanma to'plam bilan ishlash maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar:

1. Xin Li, Haixia Zhao, Binjie Gu, Yijiang Chen. Carbon sinks/sources' spatiotemporal heterogeneity and their spatial response to economic-social factors in relatively developed regions: A case of China's coastal area. *Journal of Environmental Management*, Volume 354, March 2024, 120494. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.120494>

2. Yaojia Dong, Fuyuan Wang, Kaiyong Wang. The effect and its mechanism of turning county (county-level city) into urban district on the economic development in regions with lagging urbanization: Evidence from Northeast and Southwest China. *Habitat International*, Volume 151, September 2024, 103141. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2024.103141>.

3. Fernando Isla-Castillo, Anna Garashchuk, Pablo Podadera-Rivera. Cross-sectional and spatial panel data analysis of territorial economic cohesion in the European Union regions based on convergence approach: From 2 to 8 per cent? *Socio-Economic Planning Sciences*, Volume 95, October 2024, 102012. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2024.102012>

4. Mehrnoosh Heydari Morteza Osanloo. Untangling the complex web of environmental, social, and economic impacts in deep and large-scale open-pit mining

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

August 8, July 2024

projects using a dynamic modeling framework. Resources Policy, Volume 90, March 2024, 104690. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2024.104690>.

5. Edward W. Frees. Longitudinal and Panel Data: Analysis and Applications for the Social Sciences. Cambridge University Press (2004).

6. Suminori Tokunaga, Mitsuru Okiyama and Maria Ikegawa. Dynamic Panel Data Analysis of the Impacts of Climate Change on Agricultural Production in Japan. JARQ 49 (2), 149-157 (2015).

7. Biørn, Erik, Econometrics of Panel Data: Methods and Applications (Oxford, 2016; Oxford Academic, 22 Dec. 2016). <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198753445.001.0001>, accessed 12 Nov. 2022.

**Research Science and
Innovation House**

**Тезкор – қидирув тадбирларини ўтказишнинг шартлари ва
ҳуқуққий асослари**

Якубов Бекзод Эркинбаевич,

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Иқтисодий

жиноятларга қарши курашиш департаменти

Хоразм вилояти бошқармаси ходими

Тел: +99893-922-59-70

Аннотация: мазкур мақолада тезкор - қидирув фаолиятининг мақсади, кечиктириб бўлмайдиган ҳолларда тезкор – қидирув тадбирларини ўтказиш тартиби ва унинг ҳуқуқий асослари ҳақида сўз юритилиб, тезкор – қидирув тадбирларини ўтказиш натижасида тўпланган далилларнинг мақбул ёки номақбул деб топилиши асослари таҳлил этилган. Унда тезкор-қидирув органи раҳбарининг тезкор – қидирув тадбирларини ўтказиш тўғрисидаги қарорининг прокурор билан албатта келишилиши лозимлиги билан боғлиқ масала чуқур таҳлил этилиб, таҳлил натижасида Ўзбекистон Республикасининг “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги Қонунини тегишли билан тўлдириш лозимлиги юзасидан тақлиф берилган.

Калит сўзлар: тезкор-қидирув тадбирлари, текшириш учун харид қилиш, тезкор кузатув, тезкор киритиш, ниқобланган операция, тезкор эксперимент, назорат остида етказиб бериш, назорат остида олиш.

Аннотация: В данной статье говорится о цели оперативно-розыскных мероприятий, порядке проведения оперативно-розыскных мероприятий в случаях, которые не могут быть задержаны, и его правовых основаниях, а также анализируются основания принятия или отклонения доказательств, собранных в результате оперативно-розыскных мероприятий. В нем подробно проанализирован вопрос, связанный с необходимостью согласования с прокурором решения руководителя оперативно-розыскного органа о проведении оперативно-розыскных мероприятий, а в результате анализа вынесено

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

предложение о необходимости дополнить Закон Республики Узбекистан "Об оперативно-розыскной деятельности" соответствующими.

Ключевые слова: оперативно-розыскных мероприятий, проверочная закупка, оперативное наблюдение, оперативное внедрение, операция под прикрытием, оперативный эксперимент, контролируемая поставка, контролируемое приобретение.

Annotation: this article discusses about the purpose of conducting operational search activities, the procedure for conducting operational search activities in cases that cannot be delayed, and its legal basis, and also analyzes the grounds for recognizing evidence collected as a result of operational search activities as acceptable or unacceptable. It considered in detail the issue of the need to coordinate with the prosecutor the resolution of the head of the investigative body on the conduct of an investigative action, and as a result of the analysis, a proposal was made to supplement the Law of the Republic of Uzbekistan "On operational search activities."

Key words: operational search activity, purchase to check, fast-tracking, fast entry, undercover operation, fast experiment, controlled delivery, controlled receipt

Тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш – жиноят содир этишда асосли гумон қилинаётган ёки содир этаётган шахсларга нисбатан, уларнинг жиноятларини олдини олиш ёки очиш ҳамда яширинган жиноятчиларни аниқлаш ва ушлаш учун, агар мақсадга бошқа йўллар билан эришишнинг имкони йўқ ёки бу ниҳоятда мураккаб бўлган ҳолларда тезкор ва бошқа чоралар мажмуини амалга ошириш жараёнини ўзида ифодалайди.

Жиноятчиликка қарши курашиш вазифаларидан келиб чиққан ҳолда тезкор-қидирув тадбирини ўтказиш юзасидан қарор қабул қилиш учун сабаб ва асослар мавжуд бўлиши шарт ҳисобланади.

Тезкор-қидирув тадбирлари фуқаролар мурожаатлари асосида, тезкор фаолият билан бевосита шуғулланувчи органларга келиб тушган тезкор маълумотлар асосида, тезкор-қидирув фаолияти билан шуғулланувчи органлар томонидан тўпланган ҳужжатлар бўйича ўрганилган ҳолатлар юзасидан ва бошқа шу каби маълумотлар асосида ўтказилади.

Тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш учун асослар деб зудлик билан тегишли чоралар кўриш талаб қилинадиган хавфли ижтимоий хавфли

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

жиноий ҳаракатлар ҳақидаги маълумотларнинг мавжудлиги ҳисобланади. Тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш учун асосларни икки турга бўлиб кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлиб, улар ҳақиқий ва юридик асослардир. [1]

Ҳақиқий асослар - бу муайян ҳуқуққа хилоф қилмишлар ҳақида тақдим этилган аниқ ахборотлар бўйича ўтказиладиган тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишнинг бевосита сабаблари ҳисобланади ва ҳақиқий асослар сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин, яъни: - жиноятларни олдини олиш ва аниқлаш вазифаларини ҳал қилиш зарурияти; - содир этилган жиноятлар ҳақидаги маълумотларнинг мавжудлиги; - маъмурий-ҳуқуқий тартибга риоя этиш зарурияти; - Ўзбекистон Республикасининг жиноятчиликка қарши кураш ва ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш соҳасидаги ҳамкорлик масалалари бўйича халқаро шартномалар асосида келиб тушган сўровларни ижро этиш зарурияти ҳисобланади.

Юридик асослар – бу қонун ёки бошқа норматив ҳужжатларда назарда тутилган ва тезкор ходимга келиб тушган ходимга келиб тушган тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш учун асос берувчи маълумотларни акс эттирувчи аниқ ахборот манбалари ҳисобланиб, улар қаторига; жиноят ишининг мавжудлиги, суритирув, тергов органларининг ёзма топшириғи, прокурорнинг кўрсатмаси ва топшириғи киради.[2]

Ўзбекистон Республикаси “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги Қонунининг 15-моддасида тадбирларни ўтказишнинг шартлари ва ҳуқуқий асослари белгиланган бўлиб, унга кўра тезкор тадбирлар а) тезкор-қидирув тадбирлари муайян давлатнинг чегаравий ҳудудида ўтказилиши; б) барча фуқароларга нисбатан; в) фақат тезкор-қидирув фаолияти мақсад ва вазифаларини ҳал этиш учун; г) фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғи, юридик ва жисмоний шахсларнинг мол-мулки ва атроф-муҳит хавфсизлигига зарар етказмайдиган воситаларни қўллашдан иборатдир. [2]

Тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш шартлари “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги Қонунининг 16-моддасида назарда тутилган бўлиб, уларни шартли равишда уч гуруҳга ажратиб кўриб чиқишимиз мумкин: - тезкор-қидирув фаолияти субъектлари ташаббуси билан санкциясиз ўтказиладиган тадбирлар; - фаолиятни амалга оширувчи тезкор бўлинма раҳбарининг қарорига биноан ўтказиладиган тадбирлар; - прокурор санкциясига биноан ўтказиладиган тезкор-қидирув тадбирларидир. [3]

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

Тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш шартларини ҳуқуқий асосларини қуйидагича таҳлил қилишимиз мумкин, яъни - ёзишмалар, телефон орқали сўзлашувлар ва бошқа сўзлашувлар, почта, курьерлик жўнатмалари, телеграф хабарлари ҳамда алоқа тармоқлари орқали узатиладиган бошқа хабарлар сир сақланиши ҳуқуқларини, шунингдек уй-жой дахлсизлиги ҳуқуқини чеклаш билан боғлиқ бўлган турар жойларни текшириш тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш учун албатта прокурор ёки суд санкцияси олинмиши керак, мазкур тезкор тадбирни ўтказилиши учун прокурор санкциясини олиш шартлиги ва мажбурийлиги, энг аввало уларни ўтказиш шароитлари фуқаронинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига дахл қилиши билан боғлиқдир. [4]

Кечиктириб бўлмайдиган ҳолларда “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги Қонунининг 16-моддасининг 1-қисмида белгиланган тезкор тадбирларни ўтказишга фаолиятни амалга оширувчи орган раҳбарининг асослантирилган қарори асосида йўл қўйилиши ва бу ҳақда йигирма тўрт соат ичида прокурор албатта хабардор қилиниши белгиланган.

Кечиктириб бўлмайдиган ҳолатлар деб – оғир ёки ўта оғир жиноятга тайёргарлик кўриладигани ёки тайёргарлик кўрилиши яқунланиб содир этиш босқичига ўтиладиганлиги ҳақида маълумотлар олинганида, зудлик билан тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилмаса гумон қилинаётган шахслар томонидан бундай жиноятлар содир этилиши оғир оқибатларга олиб келиш эҳтимоли бўлган ҳолатларга айтилади. [4]

Аслида, тезкор-қидирув тадбирлари фуқаролар мурожаатлари асосида, тезкор фаолият билан бевосита шуғулланувчи органларга келиб тушган тезкор маълумотлар асосида, тезкор-қидирув фаолияти билан шуғулланувчи органлар томонидан тўпланган ҳужжатлар бўйича ўрганилган ҳолатлар юзасидан ва бошқа шу каби маълумотлар асосида ўтказилади.

Тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишдан асосий мақсади, жиноят белгилари тўғрисида дастлабки маълумотларни аниқлаш ва текшириш, қиёсий текшириш учун намуналар тўплаш, жинойий фаолият билан шуғулланаётган, жиноят содир этишда иштирок этаётган шахслар тўғрисидаги маълумотларни аниқлаш ва қайд этиш, жиноят содир этишда иштирок этган шахсларни аниқлаш ва жиноят устида қўлга олиш ҳисобланади.

Тезкор-қидирув тадбирларини ўтказилишининг қонунийлигини тامينлаш қуйидаги натижаларга эришишга хизмат қилади: биринчидан, қонун бузилишининг барвақт олди олинмишига; иккинчидан, тезкор-қидирув

August 8. July 2024

тадбири натижаси бўйича тўпланган ҳужжатларни ноҳмақбул далил сифатида топилишининг олди олинишига; учинчидан, баъзи нарса-буюмларнинг ноқонуний муомалага ёки истеъмолга киришининг барвақт олди олинишига; тўртинчидан, ҳуқуқбузарликка олиб келувчи сабаб ва омилларнинг ўз жойида аниқланиб, уларнинг келиб чиқишига яратилаётган шарт-шароитларнинг ўз вақтида олди олинишини таъминлашга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. 01.04.1995. Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик маълумотлари миллий базаси. <https://lex.uz>.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Тезкор - кидирув фаолияти тўғрисида”ги ЎРҚ-344-сон қонуни. 25.12.2012 йил. Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик маълумотлари миллий базаси <https://lex.uz>.
3. Каримов В, Хақбердиев А. Тезкор кидирув фаолияти. Ўқув қўлланма. ТДЮУ. 2020. – 211 б.
4. Барабаш А.С. Сущность уголовного процесса и его роль в формировании ответственности правонарушитель. –Кроансноярск. “Юрид”. 02.07.2007. С.131-132.
5. Зажицкий В.И. Закон об оперативно–розыскной деятельности уголовного - процессе. –Москва. “Норма”. 08.04.2001. С.58-59.
6. Хакбердиев А.А. Тезкор-кидирув фаолияти: Ўқув қўлланма. – Тошкент. “ТДЮУ”. 02.06.2017. Б.105-106.
7. Янгиев А.Ғ. Жиноят ишларини юриштида далилларга баҳо бериш институтини такомиллаштириш. Авторев. дисс. ю.ф.д. –Тошкент. “ТДЮУ”. 08.10.2021. Б.56-57.

O‘ZBEKISTONDA DAVLAT GRANTI HAR YILI YUQORI
BAHOLARGA ERISHGAN
TALABALAR ORASIDA QAYTA TAQSIMLANADI

Madrimova Guli Sanjarbekovna
UrDPI Milliy g‘oya ma’naviyat asoslari
va huquq ta’limi yo‘nalishi 1-bosqich
talabasi . +998-88-603-03-02
gulimadrimova36@gmail.com

Ilmiy rahbar: DJumaniyozova Maryamjon

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Oliy ta’lim tizimidagi yangiliklar, OTMga kirish imtihonlariga kiritilgan o‘zgartishlar, Oliy ta’lim talablari olgan baholariga qarab grant va kontraktda o‘qishi to‘g‘risidagi qarorlar, bu qarordan so‘ng Oliy ta’limda talaba va o‘qituvchilar o‘rtasida korrupsiya holatlari, tanish bilishchilik kuzatilishi mumkinmi? Aynan shu masalalar tahlil qilinadi.

Аннотация:

В данной статье – новости в системе высшего образования, изменения внесенные во вступительные экзамены ОТМ, решения о грантах и контрактом обучении в зависимости от полученных оценок по требованиям высшего образования, после этого решения случаи коррупции между студентами и преподавателями вузов. Образование можно наблюдать, знакомства? Эти вопросы анализируются.

Kalit so‘z: Oliy ta’lim tizimi, davlat granti, qarorlar, yangiliklar, muammo, yechim, korrupsiya.

Ключевые слова: Высшего образование, государственный грант, решения, новости, проблема, коррупция.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

Jahonning yetakchi mamlakatlarida ta'lim tizimini rivojlantirish, takomillashtirish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki mamlakatlarning kelgusi ravnaqi, aynan shu sohada qo'lga kiritilgan yutuqlar bilan chambarchas bog'liqdir. Shuning uchun ham muhtaram Prezidentimiz universitetlarda ta'lim berish faoliyatini yanada takomillashtirmoqda. Yoshlarimiz sog'lom hamda go'zal hayot kechirishi, egallagan kasbi bo'yicha doimiy ish o'rniga ega bo'lishi, mas'uliyatni his qilishi, qisqa qilib aytganda komillikka erishishi uchun harakat qilib, bu jarayonda ta'lim olishni asosiy shart sifatida ko'rmoqdalar. “ Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu – ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq”,- deydi muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev.

Zamonaviy hayotni bugungi kunda ilm-ma'rifat va ta'limning taraqqiyotsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Mamlakatimizda Oliy ta'lim tizimiga o'zgartirish va yangiliklar kiritilmoqda. Xususan, 2024-yil 6-may kuni Prezident huzurida Oliy ta'lim yo'nalishlarini optimallashtirish, qabul va malaka tizimini takomillashtirish bo'yicha takliflar muhokama qilindi. Prezident qaroriga ko'ra 2024/2025-o'quv yilidan boshlab:

- Oliy ta'lim muassasalariga kirish imtihonlarini topshirish “avval test,so'ng tanlov” tamoyili asosida tashkil etiladi hamda abituriyentlarga test sinovi natijasida to'lagan balidan kelib chiqib, Oliy ta'lim muassasasi, ta'lim yo'nalishi va shaklini tanlash imkoniyati yaratiladi.

- Umumta'lim fanlari bo'yicha xalqaro imtihon natijalari bo'yicha sertifikatlar davlat oliy ta'lim muassasalariga qabul qilishda inobatga olinadi. Bunda tan olingan xalqaro sertifikatlar ro'yxati Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi qarori bilan tasdiqlanadi.

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda “Ta'lim sohasidagi loyihalar markazi” loyiha ofisining 2024/2025-o'quv yilidan boshlab oliy ta'lim tashkilotlari talabalariga davlat grantini ijtimoiy rag'batlantiruvchi grant va ta'lim granti shaklida ajratish to'g'risidagi taklifi ma'qullandi. Belgilanishicha:

1. Ijtimoiy rag'batlantiruvchi grant qonunchilikda belgilangan imtiyoz bo'yicha davlat granti asosida va maqsadli qabul doirasida talabalikka qabul qilingan talabalarga shuningdek, tarmoq va sohalarning, davlat organlari va tashkilotlarining grantlari sohiblari uchun ajraladi.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

2. Ta'lim granti davlat buyurtmasi parametrlari doirasida oliy ta'lim tashkilotlariga qabul qilingan talabalarga ajratiladi.

3. 2024/2025-o'quv yilidan boshlab bakalavriat va magistraturaga qabul qilingan talabalarga ta'lim granti bir o'qiv yili uchun ajratiladi.

Bunda:

- Ta'lim granti birinchi kursda olib ta'lim tashkilotlariga ajratilgan davlat buyurtmasi kvotasiga muvofiq kirish imtihonlarida yuqori ball to'plagan talabalarga ajratiladi

- Ta'lim granti ikkinchi va undan keyingi kurslarda yuqori akademik reyting ko'rsatgichlariga erishgan va ijtimoiy faol talabalar orasida oliy ta'lim tashkilotlari tmonidan tabaqalashtirilgan tartibda qayta taqsimlanadi.

- Ta'lim granti tabaqalashtirilgan tartibda moliyalashtiriladi va stipendiya faqat to'liq ta'lim grantini yutgan talabalarga to'lanadi.

- Ijtimoiy- rag'batlantiruvchi grant sohibi bo'lgan talabalarga davlat granti ularning o'qish davri uchun to'liq hajmda taqdim etiladi.

- Ta'lim granti asosida tahsil olgan talabalarning o'qishni tamomlaganidan so'ng kamida 3yil ishlab berish majburiyati bekor qilinadi.

“Ta'lim granti 2024-yildan boshlab bir yilga beriladi. Bu grantda o'qiyotgan boladan o'qishning ikkinchi yilida olib qo'yiladi, degani emas.. Balki o'qishning ikkinchi yilida u olgan grantini himoya qilishi kerak bo'ladi. Ya'ni qattiq o'qishi lozim. Agar baholari pasayib ketsa, uning granti yaxshi o'qiyotgan yoshlarga beriladi. Bu ham grantda, ham kontraktida o'qiyotgan yoshlarga yaxshi o'qishi uchun motivatsiya boladi”, - deydi Qo'ng'iro'tboy Sharipov.

Ta'lim granti talabalarning olgan baholariga qarab har yili taqsimlanishi talaba va o'qituvchilar o'ryasida korrupsiya holatlari, tanish-bilishchilik kuchayishiga zamin yaratmaydimi?

Yo'q. Aksincha, bu o'qituvchilarda o'z ish faoliyatida adolatni, katta mas'uliyatni talab qiladi. Bundan tashqari bugungi ilmli, bilimga chanqoq, o'z haq-huquqlarini yaxshi bilgan yoshlarimiz bunga aslo yo'l qo'yishmaydi. Ushbu qaror va takliflarning ma'qullanishi ta'lim tizimini takomillashtirishga, talabalar o'rtasida sog'lom raqobatni shakllantirishga, ularni ilm olishga, izlanishga, o'z ustida ishlashga, mas'uliyatni his qilishiga yordam beradi .

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://daryo.uz/2024/05/25/ozbekiston-talabalarga-ta'lim-granti-bir-o'quv-yili-uchun-ajratiladi>.
2. <https://daryo.uz/2024/05/09/raqobatli-grant-o'qishga-qabuldagi-o'zgarishlar-oliy-talimdagi-asosiy-yangiliklar-aytildi>.
3. <https://Uzreport.news/society/O'zbekiston-2024-2025-o'quv-yilidan-nimalar-o'zgaradi>.

**Research Science and
Innovation House**

**BO‘LAJAK REJISSYORLARNI TARBIYALASHDA “OG‘ZAKI HIKOYA”
USULINING KASBIY AHAMIYATI**

Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti dotsenti,
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak rejissyorlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda individual mashg‘ulotlarni tashkil etish va mashg‘ulotda “Og‘zaki hikoya” usulidan foydalanish jarayoni tatqiq etilgan. “Og‘zaki hikoya” usulidan foydalanish tartibi amaliy misollar orqali yoritilgan.

Kalit so‘zlar: san’at, sahna, rejissyor, individual mashg‘ulot, kasbiy kompetent, “Og‘zaki hikoya”, badiiy tafakkur.

Bo‘lajak rejissyorlarning kasbiy rivojlanishida individual ta’lim mashg‘ulotlari talabani individual imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish, rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratish, ta’lim faoliyatini individuallashtirish, pedagog va talabani yakka tartibda mashg‘ulot olib borishi natijasida talabani individual xususiyatlariga mos keladigan o‘qitish metodlarini qo‘llash pedagogik zaruratdir.

Ta’lim faoliyatini individuallashtirishning eng istiqbolli modellaridan biri bu – ta’lim trayektoriyasi hisoblanadi. Boshqa ta’lim bosqichlari singari oliy ta’limda ham bu usulning ahamiyati tobora ortmoqda. Gap shundaki, ta’lim trayektoriyasi har bir talabani ta’limda shaxsiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishning individual shakli bo‘lib, ta’lim jarayoni davomida yigit-qizlarning tashkiliy, ijodiy va boshqa shaxsiy qobiliyatlari aniqlanadi hamda shunga mos ravishda yo‘naltiriladi. Ya’ni har bir talaba bilan uning qiziqishlari, kasbiy istaklari asosida individual ishlanadi [2].

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8, July 2024

Bo‘lajak rejissyorlarning kasbiy kompetentligini adabiy asarlar asosida rivojlantirishda individual mashg‘ulotlarni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etib, talabani badiiy tafakkuri va kreativligini rivojlantirishga qaratilgan “Og‘zaki hikoya” usuli tavsiya etiladi.

“Og‘zaki hikoya” usuli bu talabani yozuvchilik ko‘nikmalarini shakllantirishdagi dastlabki bosqich bo‘lib bunda barcha jarayonlar og‘zaki amalga oshiriladi. “Og‘zaki hikoya” usuli talaba nutqining: badiiyliги, mazmundorligi, ta’sirchanligi, jozibadorligi, mantiqiyliги, uzviyligi, izchilligi va lo‘ndaligini rivojlantiradi va ta’minlaydi

“Og‘zaki hikoya” usuli orqali bo‘lajak rejissyorlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish individual mashg‘ulot jarayonida quyidagi tartibda amalga oshiriladi: “Og‘zaki hikoya” usuli bu dialogik xarakterga ega bo‘lib, biror bir hikoyaning og‘zaki shaklda yozilishidir. Bunda dastlab kurs badiiy rahbari tomonidan bo‘lajak hikoya uchun mavzu tanlanadi. Talabaga hikoya yozish, adabiy til normalari haqida tushuncha beriladi. “Og‘zaki hikoya” usulining ahamiyati, tartibi, shartlari tushuntirilgach, hikoyani birinchi bo‘lib o‘zi boshlab beradi. Biron bir fikrni aytgach, uni talaba davom ettiradi. “Og‘zaki hikoya” shu tarzda, namunada berilgan tartib asosida tayyorlanadi (1-jadvalga qarang):

1-jadval.

Bo‘lajak rejissyorlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda “Og‘zaki hikoya” usulidan foydalanish tartibi

Kurs badiiy rahbari:	–	Yoz kunlarining birida. Jasurbek shosha-pisha ko‘chaga otlandi. Oftobning zarrin nurlari uning ko‘zlarini qamashtirgani kamdek, issiq shamol nafasini qaytarar, peshonasida mosh dono chalaridek ter yaltirar edi. Lekin, Jasurning jazirama oftob bilan ishi yo‘q, hattoki shoshganidan oyoq yalang ko‘chaga chiqib ketganini payqamagan ham edi. Shundan Jasurning qulog‘iga...
Talaba:	–	... shunda Jasurning qulog‘iga onasining baqirgan ovozi eshitildi. Jasur qayt, ortga qayt, otang, otang...
Kurs badiiy rahbari:	–	... otang, otang, hushdan ketdi. Tezroq yugur. Tez yordam chaqir. Bu xabardan gangib qolgan Jasur bir zumda o‘zini qo‘lga olib,

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

August 8, July 2024

		uyi tomon yugurdi. Shoshganidan telefonini uyida qoldirganini, oqyolariga nimadir qattiy botayotganligini angladi. Uyga yaqinlashganda onasining “otasi, ko‘zingizni oching” degan xavotirli ovozlari eshitildi. Jasur ham beixtiyor ota, otajon, deb baqirib uyga kirdi...
Talaba:	–	... ota, otajon, deb baqirib uyga kirdi. Kirdi-yu ostonada o‘zini bilmay, cho‘zilib yotgan otasiga ko‘zi tushdi va ota-a-a-a-jo-o-o-n, sizga nima bo‘ldi, ko‘zingizni oching deya baqirdi. Onasi Jasurning yelkasidan ushlab...
Kurs badiiy rahbari:	–	... onasi Jasurning yelkasidan ushlab, bolam otangni joyiga olib o‘t, doktor chaqir, bo‘la qol bolam, dedi. Jasur esa o‘zini qo‘lga olib, onajon, nima bo‘ldi o‘zi, nima bo‘ldi...
Talaba:	–	... nima bo‘ldi. Bilmadim bolam, dedi onasi. Sening jahll qilib chiqib ketganingdan xavotirlanib, seni to‘xtatmoqchi bo‘ldi, seni chaqirdi, lekin sen qaramading. Eshikni ushlagancha yiqildi...
Kurs badiiy rahbari:	–	... eshikni ushlagancha yiqildi. Tushunarli, yana eski dardi qo‘zibdi-da. Hozir bir ozda o‘ziga keladi. Muzdek suv bering onajon...
Talaba:	–	... muzdek suv bering onajon. Ota, otajon, ko‘zingizni oching. Otasining yuzlariga muzdek suv sepadi. Otasi sekin qo‘zg‘alib, ko‘zlarini ochadi. Jasurni ko‘rib unga yo‘qol, ko‘zimga ko‘rinma dedi. Bundan Jasur hayron qolib, lablari titrardi...

“Og‘zaki hikoya” shu tarzda davom etadi. Hikoya tugaganidan so‘ng kurs badiiy rahbari tomonidan talabaga og‘zaki hikoya yozish jarayonidagi kamchiliklar yuzasidan uslubiy tavsiyalar berilad.

Uyga vazifa sifatida talaba o‘z oila a‘zolari bilan “Og‘zaki hikoya” yozishi va uni diktofonga yozib kelish vazifasi beriladi. Kelgusi individual mashg‘ulotda talabaning uyga vazifa bo‘yicha suhbat o‘tkaziladi. Suhbat ijodiy tarzda bo‘lib talaba nutqining badiiylashuvi, og‘zaki hikoyadagi badiiylilik, syujet, kompozitsion tuzilish haqida fikr almashadi hamda “Og‘zaki hikoya” yozish bo‘yicha navbatdagi mashg‘ulot davom etadi.

Xulosa sifatida qayd etish lozimki “Og‘zaki hikoya” usuli bo‘lajak rejissyorlarning kasbiy kompetentligini adabiy asarlar aosida rivojlantirishning bolang‘ich bosqichi bo‘lib, rejissyorlarda yozuvchilik ko‘nikmalarini hosil qilishda amaliy yordam beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mamatqosimov J.A. Estrada va ommaviy tomoshalar rejissurasi. – Toshkent: Lesson Press, 2019. – 272 b.

2. O‘sarov J.E. Individual ta’lim trayektoriyasi mustaqil fikrli yoshlar safini kengaytiradi // «Yangi O‘zbekiston» gazetasi. – Toshkent: 2023-yil 23-dekabr, – № 267 (1056)-son.

**Research Science and
Innovation House**

**O‘ZBEK ADABIY TILI VA TALAFFUZ MEYORLARIDA UNLI
HARFLARNING AHAMIYATI**

Ramz Qodirov

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola “Sahna nutqi” fanida o‘zbek adabiy tili va meyorlari ustida ishlashning pedagogik jarayonlari haqida bo‘lib, talaffuz meyorlari ustida ishlash borasida mavjud unli tovushlarning “i-e-a-o-o‘-u-i metodik tartibi”ga muqobil sifatida “a-o-o‘-u-i-e-a metodik tartibi”ning joriy etilishi va ulardan foydalanish amaliyoti yoritilgan.

Kalit so‘zlar: adabiy til, talaffuz, unli tovush, undosh tovush, alifbo, sheva, so‘z, jumla, gap, matn, nafas, ovoz, bo‘g‘iz, halqum, ovoz paychalari.

O‘zbek tilida talaffuz meyorlari – ona tili va undagi alifbo, unli va undosh, jarangli va jarangsiz tovushlar, hattoki tutuq belgisining to‘g‘ri ifodalanish jarayonidir. Alifbodagi harflar sahna nutqidagi tovushlarni anglatib, talaba-aktyor tomonidan qachonki to‘g‘ri ifodalansa pedagog maqsadga erishgan hisoblanadi. Buning zamirida “qahramonning nutqi tomoshabinga tushunarli yetib borishi” singari teatr san’atining qonuniyati yotadi.

Talaba-aktyorning talaffuzi ustida ish olib borilganda, avvalo uning shevasi inobatga olinadi. Viloyatlar so‘zlashuvdagi o‘ziga xosliklar, ohanglar adabiy til talaffuz meyorlaridan farqlanadi. Bugun radio va televideniye, teatr va kino, ayniqsa o‘qituvchilar faoliyati, kitoblarning adabiy til asoslarida chop etilishi tovushlarning qaysi viloyatda qanday talaffuz etilishidagi farqni ko‘rsatadi.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

Talaba-aktyor o‘qishga qabul qilingan kundan boshlab sahna nutqi darslari orqali adabiy til meyorlari haqidagi tushunchaga ega bo‘ladi va unga amal qilishni boshlaydi. Misol uchun, ayrim hollarda “o” tovushini “o‘”, “i” tovushini “e” deb talaffuz qiluvchi talaba, dars jarayonlarida “olma” so‘zini “alma” emas, “olma” deb, “eshik” so‘zini “ishik” deb emas, “eshik” deb talaffuz qilish kerakligini anglaydi.

Pedagog bunday hollarda har bir talabaning o‘ziga xos talaffuzidan kelib chiqib, unli tovushlar shakllanishidagi xatolik ildizlarini aniqlaydi va uni to‘g‘rilash uchun chora-tadbirlar ishlab chiqadi. Masalan, ovoz chiqarib o‘qish, xonadosh yoki kursdoshlar bilan gaplashganda adabiy til meyorlariga amal qilish, she‘riy asarlar yodlash.

Adabiy til meyorlariga amal qilish sahna nutqi darslarida charxlanadi. Talaba-aktyor avvalo tovushlarning talaffuzi, keyin so‘zlar, birikma, jumla va gaplar, so‘ng matn hamda katta hajmdagi matnlar ustida ishlash orqali o‘zbek adabiy til meyorlariga amal qilgan holda so‘zlay boshlaydi.

Bu jarayonda unli tovushlarning talaffuz meyorlari muhim ahamiyat kasb etadi. Unli tovushlarning sofliги shevalardan yoki talaba-aktyorning nutqiy kamchiliklaridan kelib chiqib aniqlanadi. Unli harflar o‘zbek tilining go‘zalligini, ohangdorligini va jozibadorligini ta‘minlovchi tovushlardir.

Tovushlar ustida ishlash jarayoni borasida tadqiqotchilar A.To‘laganov [3], O‘.Nurmuhammedova [2], A.Nosirova [1], M.Xojimatovalarning [4] yondashuviga asosan “unli tovushlarning i-e-a-o-o‘-u-i metodik tartibi” mavjud.

Mavzu yuzasidan olib borilgan tadqiqot natijasida unli tovushlar ustida ishlashni a-o-o‘-u-i-e-a tartibida olib borish samarali ekanligi isbotlandi. Sababi, tovushlar ustida ishlanganda birinchi talaffuz ifodasi “i” tovushi bilan bajarilishida bo‘g‘iz va halqumga kuch kelishi va natijada ovoz paychalari zo‘riqishi amaliyotda kuzatildi. Bu

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8, July 2024

noqulaylikni bartaraf etish maqsadida “unli tovushlarning a-o-o‘-u-i-e metodik tartibi” tavsiya etiladi.

Tovushlar ustida ishlash jarayonini birinchi “a” tovushi bilan boshlagan talabalarda bo‘g‘iz va halqumning erkinligi, ovoz paychalarining tebranishidagi siqqlikning yo‘qligi, nafasning parvozi qulayligi aniqlandi. Bu holat mavjud unli tovushlarning “i-e-a-o-o‘-u-i metodik tartibi”ga muqobil sifatida unli tovushlarning “a-o-o‘-u-i-e metodik tartibi”ning joriy etilishi samarali ekanligi amaliyotda o‘z isbotini topmoqda.

Shuningdek, go‘dakning ilk talaffuzi A tovushi bilan shakllanadi. Ikkinchidan aksariyat alifbolar A harfidan boshlanadi. Qolaversa kasb nuqtai nazaridan Surxondaryo, Qashqadaryo, Samarqand hududlariga hos shevalarda I tovushi o‘rniga E, E tovushi o‘rniga esa I tovushini ishlatish holatlari uchraydi. Lekin, barcha shevalarda A tovushi birdek to‘g‘ri talaffuz etiladi. O va O‘ tovushlarining noto‘g‘ri, buzib talaffuz etish holatlari asosan nutq texnikasining diksiya va orfoepiya qismlari zimmasiga tushadigan ishlar turkumidandir.

Xulosa shuki, bugungi rivojlanib borayotgan zamon talablari har bir sohadan samarali faoliyatni yo‘lga qo‘yishni ko‘zda tutadi. San‘at va pedagogika sohalari ham shular jumlasidandir. Zero, bu ikki soha davlat va jamiyatning kelajagini, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma‘naviy qiyofasini belgilovchi sohalardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nosirova A. Sahna nutqi. Darslik. – Toshkent: Tafakkur bo‘stoni, 2013. – 224 b.
2. Nurmuhamedova O‘. Sahna nutqi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘DSI bosmaxonasi, 2008. – 164 b.
3. To‘laganov A. Sahna nutqi. Darslik. – Toshkent: Musiqa, 2010. – 326 b.
4. Xodjimatrova M.K. Sahna nutqi. Darslik. – Toshkent: Fan va ta‘lim poligraf, 2021. – 410 b.

**МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИКНИ ТАЪМИНЛАШДА ЎРТА
ҚАТЛАМНИНГ ЎРНИ**

Асадов Жасур
ТДИУ тадқиқотчиси

Бугунги кунда жаҳонда рўй бераётган глобаллашув жараёнида миллий хавфсизликни таъминлаш муаммоси муҳим аҳамият касб этмоқда. Ҳар бир давлат ўз худудининг яхлитлигини ва фуқароларининг тинч-тотув яшашини таъминлаш мақсадида мавжуд хавф-хатарларга қарши самарали усул ва воситаларни изламоқда. Бунда энг аввало ҳар бир йўналишда барқарорликни таъминлаш орқали эришиш мумкинлиги тобора ўз тасдиғини топмоқда.

Хавфсизлик муаммоси бугунги кунда нафақат илмий ва назарий аҳамият касб этмоқда. Иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ҳаётнинг барқарорлиги, давлат ва фуқароларнинг ўзаро ҳамкорлиги, муаммоларни биргаликда ҳал қилиши – замонавий жамиятнинг муҳим сифати ҳисобланади.

Жамият манфаатлари демократияни мустаҳкамлаш, ижтимоий-иқтисодий барқарорлик, фуқаролар ўртасида тинчлик ва миллатлараро тотувликни сақлаш, аҳолининг яратувчилик фаоллигини ошириш ва унинг барча ижтимоий этник гуруҳларининг маънавий ривожланишини таъминлашни ўз ичига олади.

Давлат манфаатлари эса конституцион тузум, мамлакат суверенитети ва территориал яхлитлигини ҳимоя қилиш, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий барқарорликни қарор топтириш, қонунларнинг сўзсиз амал қилишини таъминлаш, ҳуқуқ-тартиботни қўллаб-қувватлаш ва тенг шериклик асосида халқаро ҳамкорликни ривожлантиришдан иборат.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

Ушбу манфаатлар бир-бири билан ўзаро боғланган бўлиб, улар жамият аъзоларининг мустақиллигини таъминлаш, халқ фаровонлиги ва турмуш даражасини ошириш, унинг маданиятини ва маънавий қадриятларини сақлашга бўлган интилишларини ифода этади. Шу боис ҳар қандай мамлакат манфаатлари учта муҳим мақсадга йўналтирилган бўлади: 1) халқ фаровонлигини ошириш; 2) мамлакат тинчлиги ва ҳудудини ҳимоя қилиш ҳамда юртни обод этиш; 3) миллий маданиятни ривожлантириш¹.

Миллий хавфсизликнинг муҳим таркибий қисми, уни таъминлашнинг энг муҳим шarti ёки омили иқтисодий хавфсизлик ҳисобланади. “Иқтисодий хавфсизлик” тушунчасида энг муҳим тарзда мамлакатнинг моддий ва номоддий, қайта тикланадиган ва тикланмайдиган иқтисодий салоҳияти акс этади.

“Иқтисодий хавфсизлик” тушунчаси илмий адабиётларда турлича талқин қилинади. Бир гуруҳ олимлар мазкур тушунча мазмунини мамлакатнинг етарли мудофаа салоҳиятини, давлат сиёсатининг ижтимоий йўналтирилганлигини, миллий манфаатларни ҳимоя қилишни кафолатлашга қодир бўлган иқтисодиёт ва ҳокимият институтларининг аҳволи сифатида таърифлайди. Шунингдек, у ҳокимият институтларининг иқтисодиётни ривожлантиришга қаратилган, миллий манфаатларни ҳимоя қилиш ва рўёбга чиқариш ҳамда жамиятнинг ижтимоий-сиёсий барқарорлигини таъминлаш механизмларини яратишга қодирлиги деб ҳам талқин қилинади.

Иккинчи гуруҳ олимлари мазкур тушунчани халқнинг мустақил равишда ташқи кучларинг аралашувисиз ва тазйикисиз иқтисодий тараққиёт йўли ва шакллари ўзи белгилаб олишига имкон берадиган ҳолат сифатида тавсифлайди.

¹ Экономическая безопасность хозяйственных систем. Учебник – М, изд-во РАГС 2001, 29-б.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

Учинчи гуруҳ олимлари эса мазкур тушунчани иқтисодиёт барқарор ривожланишининг муҳим шарти, бу соҳада шахс, жамият ва давлатнинг энг муҳим манфаатларининг ички ва ташқи таҳдидлардан ҳимояланишини тавсифлайди. Уларнинг фикрича, иқтисодий хавфсизликни таъминлаш – шахс, жамият ва давлат мавжудлиги ва уларнинг изчил ривожланишига имкон яратадиган талаб-эҳтиёжларнинг қондирилиши демакдир².

Миллий иқтисодий хавфсизлик барча даражадаги мулкчиликнинг ҳимоя қилиниши, тадбиркорлик фаолияти учун зарур шарт-шароит ва қонуний кафолатларнинг яратилиши, шунингдек, мамлакатдаги вазиятнинг ёмонлашувига, беқарорликка олиб келадиган ҳолатларнинг жиловланиши (яъни иқтисодиётдаги криминал тузилмаларга қарши кураш, даромадларнинг тақсимланишидаги жиддий фарқ, табақаланишнинг келиб чиқиши, ижтимоий зиддиятларнинг кескинлашиб кетишига йўл қўймаслик)ни тақозо этади. Шу билан бирга, инвестициялар ва инновациялар учун қулай муҳитнинг яратилиши, ишлаб чиқаришнинг мунтазам модернизациялашуви, янгиланиши ва такомиллашиб бориши ҳамда ходимларнинг билим, касб-малакаси, умумий маданият даражасининг ўсиб бориши миллий иқтисодиёт барқарорлигининг зарур шартига айланишини ифодалайди.

Иқтисодий хавфсизлик тушунчасининг моҳиятини англаш учун, энг аввало “ривожланиш”, “барқарорлик” ва “хавфсизлик” тушунчаларининг ўзаро боғлиқлигини англаш лозим. Миллий иқтисодиёт ривожланмаса унинг амал қилиш имкониятлари, ички ва ташқи таҳдидларга қарши туриш салоҳияти, турли ўзгаришларга мослашувчанлиги пасаяди. Барқарорлик ва хавфсизлик бу бутун бир тизимнинг муҳим элементлари бўлиб, уларни бир-бирига қарама-қарши қўйиш мумкин эмас. Барқарорлик иқтисодий тизимнинг, тизим ичидаги барча

² Абулқосимов Х. Иқтисодий хавфсизлик. Тошкент, “Академия” нашриёти, 2006. 14-б.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8, July 2024

йўналишдаги алоқаларнинг мустаҳкамлигини, ишончилигини, ички ва ташқи таҳдидларни бартараф этиш қобилиятини ифодалайди. Хавфсизлик эса, тизимдаги объектнинг ички ва ташқи таҳдидларнинг мавжудлиги шароитида яшай олиш ва ривожланиш қобилиятига эга экани ва кўзда тутилмаган, аниқланиши қийин бўлган салбий омиллар таъсирига бардошлилик ҳолатини ифодалайди.

Ушбу фикрларга асосланган ҳолда “иқтисодий хавфсизлик” тушунчасини миллий иқтисодиёт мустақиллигининг, унинг барқарорлиги, мустаҳкамлиги, доимо янгиланишга ва такомиллашиб боришга қодирлигини таъминловчи шарт-шароитлар ва омиллар йиғиндисидеб таърифлаш мумкин. Шу жиҳатдан олиб қараганда, иқтисодий хавфсизлик иқтисодиёт ва ҳокимият институтларининг шундай ҳолати, бундай ҳолатда мамлакат миллий манфаатларининг кафолатли ҳимоялангани, мамлакат иқтисодий ривожининг ижтимоий йўналтирилгани, ички ва ташқи жараёнлар ривожиддаги энг ноқулай шароитда ҳам муҳофаа салоҳиятининг етарли даражада таъминланганлигини ифода этади.

Иқтисодий хавфсизликни таъминлашда давлат ҳал қилувчи ўрин тутди. Бунда давлатнинг энг муҳим вазифаси – жамият барқарорлиги ва ривожланишини таъминлаш, мамлакат хавфсизлигига таҳдидларни бартараф этишдан иборат. Вужудга келаётган хавфнинг олдини олиш иқтисодий таҳдиднинг чуқурлашиб кетишини пасив кузатиб туришга қараганда ғоят муҳим аҳамият касб этади.

Хавфсизлик нуқтаи назардан ижтимоий-иқтисодий барқарорлик – ижтимоий-иқтисодий тузилмалар, жараёнлар ва муносабатларнинг шундай

³ Экономическая теория. Учебник для студентов вузов. // Колл. авт: К.Х.Абдурахманов и др. – Тошкент, Шарк, 1999, 560-б.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8, July 2024

ҳолати ки, ҳар қандай ўзгаришлар ҳолатида улар ўзининг сифат аниқлигини ва яхлитлигини сақлаб қолади.

Иқтисодий хавфсизлик тизимида ўрта қатлам ҳал қилувчи кучга эга бўлиб, иқтисодий хавфсизликнинг мақсадли йўналишларида унинг функционал ўзига хослиги, фаолият юритиш тамойиллари ва ҳаракат усуллари билан ажралиб туради. Натижасида мамлакатнинг иқтисодий тизими турли хилдаги хавф-хатар ва таҳдидлардан ҳимояланади ва барқарор ўсиши таъминланади. Бунда мамлакат иқтисодий хавфсизлигининг мақсадли йўналишлари қуйидагилардан иборат:

- шахс, жамият ва давлатнинг ҳаётий муҳим манфаатларининг ҳимояланганлик ҳолати;
- ички ва ташқи омиллар таъсирига нисбатан “иммунитет”нинг таъминлаш;
- миллий иқтисодиёт мустақиллигини таъминлаш;
- жамият ривожланиши уйғунлигини таъминлаш;
- ўз-ўзидан ривожланиш ва тараққий этиш имкониятини таъминлаш.

Иқтисодий хавфсизликни таъминлашда ўрта қатлам қуйидаги функцияларни бажаради:

барқарорликни таъминлаш функцияси — ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг барқарорлигини таъминлаш;

тартибга солувчи функцияси — иқтисодиёт барқарорлиги ва жамият ривожланишини таъминлаш;

кучларни бирлаштириш функцияси — ижтимоий муносабатлар уйғунлигини таъминлаш ва жамоавий алоқаларни мустаҳкамлаш;

инновацион функция — мамлакатнинг интеллектуал салоҳиятини шакллантириш, иқтисодиёт тармоқларини модернизация қилиш.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8, July 2024

Кўрсатиб ўтилган функциялар билан бир қаторда ўрта қатлам қайта тақсимлаш, инвестициявий, истеъмол функцияларини ҳам бажаради. Ушбу функциялар ҳам иқтисодий хавфсизликни таъминлашда муҳим аҳамият касб этади ҳамда давлат ва шахс ўртасидаги муносабатлар доирасининг ўзгаришига қараб такомиллашиб боради.

Функциялар, тамойиллар ва таъсир этиш имкониятлари мажмуасидан келиб чиқиб хулоса қилиш мумкинки, ўрта қатлам ҳақиқатдан ҳам жамиятни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун прогрессив куч ҳисобланади ва миллий иқтисодий хавфсизликни таъминлашга хизмат қилади.

Research Science and
Innovation House

**МАҲАЛЛАЛАРДА КИЧИК ТАДБИРКОРЛИК
РАҚОБАТБАРДОШЛИГИ САЛОҲИЯТИНИ БАҲОЛАШ МАСАЛАЛАРИ**

Тухтасинов Зафаржон Одилжонович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил тадқиқотчиси

Аннотация. Ушбу мақолада маҳаллаларда кичик тадбиркорлик рақобатбардошлиги салоҳиятини баҳоланишнинг услубий жиҳатлари ёритилган. худудларда ҳунармандчиликни ривожлантириш ҳамда тадбиркорлик фаолияти бошқарувини такомиллаштириш масалалари ёритилиб, кичик тадбиркорлик рақобатбардошлиги салоҳиятининг индекси кўрсаткичини аниқлаш модели таклиф этилган.

Калит сўзлар: ҳунармандчилик, тадбиркорлик, кичик бизнес, индекс,салоҳият.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожланишини ва самарадорлигини таҳлил этишнинг услубий жиҳатларини аниқлашда унинг аниқланиш мумкин бўлган мезонларини белгилаб олиш керак. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг иқтисодий самарадорлиги мезонлари меҳнатига кўра ҳақ тўлашнинг самарадорлигини акс эттириши, ўсиб бораётган эҳтиёж, талаб ва таклифларни қондирадиган, характерлайдиган қонунларни амалга ошириши, меҳнатига кўра ҳақ тўлашнинг такомиллашуви жараёнида уларнинг ўзаро боғлиқлигини акс эттириши керак. Тадбиркорлик фаолиятининг иқтисодий самарадорлиги ишлаб чиқариш самарадорлигининг умумий мезонлари билан ўзаро боғлиқдир.[2]

Шу билан бирга, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини моддий қўллаб-қувватлашлар қанчалик мукамал бўлмасин, агар меҳнатга ҳақ тўлаш шартлари уни ташкил этиш, бошқариш ва ҳўжалик юритиш механизмининг бутун тизимини яхшилаш билан биргаликда бормаса кутилган самарани бермайди. Иш ҳақи кўринишида тадбиркорлик-ташаббускорлик фаолиятининг иқтисодий самарадорлигини оширишни ходимнинг қўшган меҳнат ҳиссаси билан боғлаш зарур. Табиийки, ишдаги камчиликлар ва йўл қўйилган хатолар учун тадбиркорнинг моддий ва маънавий жавобгарлигини ҳам

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

ошириш керак, қайсики ҳозир бозор иқтисодиёти шароитида, хусусан, ушбу жиҳатларга қатъий эътибор бериш лозим.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг самарадорлигини баҳолаш услубиятида тадбиркорнинг салоҳиятини ва кредитни қайтариш қобилиятини таҳлил қилиш ҳамда корxonанинг иқтисодий самарадорлигини аниқлаш усуллари асосий ўринни эгаллайди.[3]

Тадбиркор фаолиятининг барча қирралари ҳар томонлама таҳлил қилиниши зарур. Бунда ички омиллар уларнинг назарий жиҳатдан мумкин бўлган ва амалдаги натижалари ҳамда йўқотишлар (мижознинг кучли ва заиф томонлари) йўналишида, ташқи шароитлар эса тадбиркор фаолиятига ижобий ёки салбий таъсир нуқтаи назаридан тадқиқ қилинади.

Ички омиллар қаторида қарздор молиясининг ташкил этилиши ва аҳволи, корхона раҳбарларининг тадбиркорлик малакаси, ходимлар таркиби, техника ва ундан фойдаланишнинг аҳволи, технология хусусияти, хом-ашё ва материалларни ҳисобга олиш, сақлаш ва ундан фойдаланишни ташкил этишга тегишли масалалар мажмуаси, маҳсулот таркиби, харид қилиш ва маҳсулот ўтказиш бозорлари хусусияти (жумладан, натурал айирбошлашнинг кенг тарқалгани), тадқиқотлар ва ишланмаларнинг аҳволи, корхона тузилмаси кўриб чиқилиши керак. Ташқи омиллар таркибида қарздор фаолият юритишининг ижтимоий, сиёсий, иқтисодий, технологик ва юридик шарт-шароитлари таҳлил этилади.

Таҳлил давомида қарздор тадбиркор фаолиятининг турли соҳаларида рўй бераётган ўзгаришлар йўналиши ва ўсишини ўрганиш, ўз фаолиятини режалаштириш ва уни назорат қила олиш қобилиятини аниқлаш мақсадга мувофиқдир. Уни аниқлаш, аввало, қисқа муддатда фойда олишни режалаштириш ва пул маблағлари ҳаракатининг сифатини баҳолаш, мавжуд шарт-шароитлар ва олинган натижалар билан боғлиқ ҳолдаги фаолиятни ташкил этишда тегишли ўзгартиришлар кирита билиш қобилиятини баҳолаш орқали аниқланади.

Қарздор тадбиркор фаолиятини ташкил этишнинг анча узоқ келажакка мўлжалланган истиқболли лойиҳалари мавжудлиги, тадбиркорнинг лойиҳани амалга оширишга доир имкониятлари, кредит инвестиция сифатида берилаётган бўлса, кредит лойиҳаси бўйича тахминий рентабеллик даражаси таҳлил қилиниши керак. Мижознинг ликвидлиги (умумий тўлов қобилияти) унинг

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

фаолияти (капитали) манбалари ва маблағ жойлаштириш характери нуқтаи назаридан кўриб чиқилади. Бундай ҳолларда корхонанинг хўжалик юритиш шарт-шароитлари, унинг ўз мажбуриятларини бажариш имкониятлари таҳлил этилади.

Бизнинг фикримизча, ялпи таҳлил қуйидагиларни қамраб олиши керак:

- бошқарув тизимини;
- ички омилларни;
- ташқи омилларни;
- ишлаб чиқариш шарт-шароитларини;
- баланс ва бошқа ҳисобот маълумотларининг характерини;
- индекслар ва нисбатларни таҳлил қилишни ўз ичига олади.

Молиявий таҳлилнинг асосий воситаси бўлғусида баҳоларнинг қандай бўлишини айтиб бериш учун нархларни чизма тасвир кўринишида келтириб ўтиш асосида хулосалаш ҳамда ушбу чизма тасвирларнинг ўзига хосликларини очиқ бериш ҳисобланади.[3]

Бозор иқтисодиёти шароитида тадбиркорлик фаолияти кенг миқёсда ривожланади. Тадбиркорлик фаолиятини кенг кўламда ривожланиши ва такомиллашиб бориши унинг моҳиятини ва асосий вазифалари доирасини кенгайиб бориши билан боғлиқ. Бу вазифаларни қуйидаги турларга бўлиш мумкин:

- моддий ресурслар вазифаси, яъни ҳар қандай тадбиркорлик фаолияти объектив - омиллар, ишлаб чиқариш учун зарур бўлган хом-ашёлар ишлаб чиқариш воситлари ҳамда керакли ишлаб чиқариш кучлари билан таъминланиши лозим,

- ташкилотчилик вазифаси шундан иборатки, ишлаб чиқариш хом-ашёлари, ишлаб чиқариш воситаларини, ишлаб чиқариш кучларини шундай ҳолда шакллантириш керакки, унинг натижасида тадбиркор белгиланган ҳажмда маҳсулот ишлаб чиқариш даражасига ва белгиланган ҳажмда маҳсулот ишлаб чиқариш даражасига ва белгиланган миқдордаги даромадга эга бўлиши керак;

- ижодкорлик (яратувчилик) вазифаси бу асосан ишлаб чиқаришни ташкил этишда зарур бўлган ишлаб чиқариш воситаларини, ишлаб чиқаришга унинг сифатини оширишга, ишлаб чиқариш ҳаражатларини камайтиришга ижодий ёндошуви фойданинг ўсишининг таъминлайди.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

Худудларда ҳунармандчилик ва кичик бизнеси соҳасида инвестицион иқлимни баҳолаш учун “Худуд кичик тадбиркорлик рақобатбардошлиги салоҳиятининг индекси (IPK)” кўрсаткичи таклиф этилган бўлиб, у қуйидаги формула бўйича аниқланади:

$$IPK = \sqrt[n]{I_n \times I_f \times IRP \times IQP}, \quad (1)$$

Бу ерда I_n – инновацион салоҳият индекси;

I_f – информაციон салоҳият индекси;

IRP – ресурс салоҳияти индекси;

IQP – иқтисодий салоҳият индекси.

Индексни ҳисоблаб чиқиш учун локал индикаторлардан фойдаланилиб, уларни интеграция қилиниши натижасида худуд кичик тадбиркорлик рақобатбардошлиги салоҳияти аниқланади.

Ўз навбатида локал индекслар ўзида рақобатбардошлик салоҳияти индикаторига нисбат бўйича анчайин қуйи тартибли интеграциялашган кўрсаткичларни акс эттиради.

Шу билан бирга, худудларда маҳаллий хом ашёни қайта ишлашга ва тайёр рақобатга бардошли маҳсулот ишлаб чиқаришга йўналтирилган озиқ-овқат саноатини қайта ишлаш тармоқларининг кўп меҳнат талаб қиладиган соҳаларини жадал ривожлантириш аҳолининг бандлигини оширишда ҳамда ҳунармандчиликни ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлаш тармоғини ривожлантириш бу соҳада катта имкониятлар яратади. Худудларнинг қуйлай иқлим шароити мева, сабзавот ва полиз экинларини катта миқдорда ва кенг ассортиментда етиштириш имконини беради. Бундай имконият, биринчидан, қишлоқ хўжалигида етиштириладиган маҳсулотларнинг, айниқса, тез бузиладиган ва ташиш қийин бўлган маҳсулотларнинг нобуд бўлишини қисқартиради, иккинчидан, маҳсулот сифатининг сақланишини таъминлайди, учинчидан, деҳқон, фермер хўжалиқларининг маҳсулотни ташиш, сақлаш ва сотиш харажатларини қисқартиради, тўртинчидан, аҳолининг иш билан бандлигини орттиради, даромадларини оширади, ишсизликни пасайтиради, бешинчидан, қишлоқ аҳолиси учун ўз яшаш жойида меҳнат қилишни яратади.

Таъкидлаш жоизки, касаначиликка асосланган сермеҳнат ишлаб чиқаришлар, халқ ҳунармандчилиги корхоналарини қуриш ҳам аҳолини иш билан таъминлашга ёрдам беради.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

Фикримизча, худудларда хунармандчиликни янада ривожлантириш ва шу орқали аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш учун қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

-хунармандчилик ва касаначилик фаолиятини ривожлантиришда илғор хорижий тажрибаларни, яъни телефон орқали уйда хизматлар бажариш, адвокатлик, дастурий маҳсулотлар яратишни ўрганиш ва жорий этиш;

-аҳоли ўртасида касаначилик фаолияти, унинг афзалликлари, касаначиликни ривожлантириш бўйича ҳукуратимиз томонидан берилган имтиёзлар, енгилликлар тўғрисида кенг тарғибот ишларини олиб бориш; омма ўртасида касаначилик имиджини ошириш;

-норасмий фаолият билан банд бўлган хунармандчилик ва касаначиларни расмий фаолиятга ўтказишга имкон берадиган иқтисодий механизмларни ишлаб чиқиш;

-ўзгарувчан бозор шароитларига мос янги товар ва хизматлар ишлаб чиқаришга ихтисослашган хунармандчилик фаолияти турларини ўзлаштириш.

Шу билан бир қаторда, маҳаллий худудларнинг тарихий-маданий ва меъморчилик обидалари асосида туристик хизматларни, шунингдек қўшни мамлакатлар билан иқтисодий ҳамкорликни ва чегарабўйи савдосини ривожлантириш ҳам аҳолининг иш билан бандлик даражасининг ортишига ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

[1] https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/29_B_Tursunov.pdf.

[2] Абдуллаев Ё., Каримов Ф. “Кичик бизнес ва тадбиркорлик асослари” Т.: Мехнат, 2000

[3] Ходиев Б.Ю ва б.қ.лар. “Кичик бизнесни бошқариш” Тошкент, Ўқитувчи, 2008 й.

[4] <http://www.artcraft.uz/uz/content> «ХУНАРМАНД» УЮШМАСИ расмий сайти маълумотлари.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”

August 8, July 2024

MUNDARIJA

1.	MAHALLALARDA MILLIY HUNARMANDCHILIKNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI <i>Tuxtasinov Zafarjon Odiljonovich</i>	6-8
2.	HUDUDLARNI IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANISHNI TADQIQ ETISHNING NAZARIY-USLUBIY JIHATLARI <i>Abdullaev Farxod Ozodovich</i>	9-13
3.	Тезкор – қидирув тадбирларини ўтказишнинг шартлари ва ҳуқуққий асослари <i>Якубов Бекзод Эркинбаевич</i>	14-18
4.	O‘ZBEKISTONDA DAVLAT GRANTI HAR YILI YUQORI BAHOLARGA ERISHGAN TALABALAR ORASIDA QAYTA TAQSIMLANADI <i>Madrimova Guli Sanjarbekovna</i> <i>DJumaniyozova Maryamjon</i>	19-22
5.	BO‘LAJAK REJISSYORLARNI TARBIYALASHDA “OG‘ZAKI HIKOYA” USULINING KASBIY AHAMIYATI <i>Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich</i>	23-26
6.	O‘ZBEK ADABIY TILI VA TALAFFUZ MEYORLARIDA UNLI HARFLARNING AHAMIYATI <i>Ramz Qodirov</i>	27-29
7.	МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИКНИ ТАЪМИНЛАШДА ЎРТА ҚАТЛАМНИНГ ЎРНИ <i>Асадов Жасур</i>	30-35
8.	МАҲАЛЛАЛАРДА КИЧИК ТАДБИРКОРЛИК РАҚОБАТБАРДОШЛИГИ САЛОҲИЯТИНИ БАҲОЛАШ MASALALARI <i>Тухтасинов Зафаржон Одилжонович</i>	36-40
9.	MUNDARIJA	41